

Cuvânt-înainte

Cel de-al zecelea număr al Anuarului Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc își propune să evidențieze actele de contestare directă a regimului comunist, încercând să reveleze fapte și situații mai puțin cunoscute bibliografiei recente. Între prezentările detaliate și documentate ale cazurilor ilustre de opozanți, precum Paul Goma, Vasile Paraschiv, părintele Gheorghe Calciu-Dumitreasa, Doina Cornea, sau lucrările generale dedicate unor mișcări mai ample, ca rezistența din munți, greva minerilor din Valea Jiului, Sindicatul Oamenilor Liberi sau greva muncitorilor de la Brașov, cu ajutorul colaboratorilor noștri, am descoperit numeroși români care au luptat împotriva comunismului, uneori până la jertfa supremă.

Documentele epocii, cel puțin pentru perioada incipientă a regimului totalitar, ilustrează un anti-comunism generalizat, explicit și manifest pentru întreaga societate. În ceea ce privește perioada finală a regimului, lipsa de compatibilitate a societății cu proiectul comunist a rămas aceeași, însă reacțiile contestatate sunt insuficient cunoscute.

Ca atare, structura volumului nu este întâmplătoare, fiind aleasă în concordanță cu premisele editorilor, cu provocările istoriografice enunțate, dar și în ideea conturării unei perspective comparative între cele două intervale majore ale comunismului românesc. Astfel, o primă parte adună acte concrete de contestare a regimului politic din intervalul 1948-1965 (epoca Dej), iar cea de-a doua manifestări anti-comuniste din perioada 1965-1989 (epoca Ceaușescu). O a treia parte este dedicată analizei unor politici propuse de regim și reacțiilor stârnite de acestea în societate.

Sfârșitul anilor '40 a coincis cu proclamarea Republicii Populare Române și cu debutul implementării maximale a politicilor comuniste. În aceeași măsură, primii ani ai regimului au adus și un val de proteste, multe dintre ele sancționate deosebit de violent. După măsura populistă și declarativă a reformei agrare din 1945, în 1949 a debutat în forță colectivizarea agriculturii, după model sovietic. Fără a se coagula într-un „război țărănesc” autohton, reacția oamenilor a fost – deși neuniformă – spontană și disperată. Astfel, se va putea vedea cum oameni simpli au devenit rebeli, luptând cu arma în mână și murind în confruntări armate cu trupele regimului, așa cum a fost cazul țăranilor din județul Bihor, caz prezentat de Carmen-Elena Potra. Dincolo de excelența contextualizare, drama țăranilor care nu au conceput să renunțe la recolte are argumentul luptei pentru supraviețuire, evidențiind brutalitatea cu care regimul înțelegea să realizeze colectivizarea.

Concomitent, în cadrul mai larg al comunizării accelerate, rezistența armată a reprezentat una dintre cele mai radicale forme de opoziție, înglobând elemente socio-politice dintre cele mai diverse. Studiile lui Sorin Grigore Vulcănescu și Vlad Mitric-Ciupe sunt o bună ilustrare a acestei realități, fiind centrate pe implicarea în rezistență a unui monah (Gherasim Iscu), respectiv a unui student (Vlad Drăgoescu), ambii incluși în grupul de

rezistență condus de generalul Iancu Carlaonț. Părintele Iscu, pătruns de misiunea sa creștină, traversează senin cumplitele încercări ale anchetei, procesului și detenției, plătind prețul suprem pentru simpla promisiune de a găzdui partizanii din zona Tismanei.

Vlad Drăgoescu, student pasionat de arhitectură, dar penalizat permanent pentru poziția sa anti-comunistă, a fost condamnat la ani lungi de temniță, în care a trăit cumplitul experiment Pitești, înfruntând marginalizarea continuă la care l-a supus regimul: domiciliu forțat la Valea Călmățui, viața mizeră a șantierelor periferice, anchetele brutale de după adeziunea la Mișcarea Goma și, în final, exilul. Nepotrivirea de substanță cu regimul comunist duce la conturarea unei personalități dezamăgite, cu o existență ratată. Multiplicând cazul Drăgoescu la nivelul întregii țări, avem mii de oameni care nu și-au putut urmări vocația, care nu și-au putut atinge potențialul, fiind permanent marginalizați, umiliți, desconsiderați. Aceste consecințe ale ingineriei sociale comuniste necesită încă studii aprofundate.

Distincte de fenomenul rezistenței armate, în România s-au manifestat și alte forme radicale de contestare a comunismului, desfășurarea și consecințele multora dintre ele fiind azi aproape necunoscute. În studiul propus de Constantin Vasilescu este analizat grupul Ninei Dombrowschi. Mecanismele explozive pe care Gavrilă Beceanu le-a realizat succesiv datorită inventivității sale au determinat urmări dramatice, fără a reuși clintirea noii orânduiri. Acțiunile grupului, desprinse parcă din filmele de acțiune hollywoodiene, sunt o lectură palpantă, cititorul păstrând în final amărăciunea atâtor energii irosite. Cu toate acestea, tentativele brutale de a răsturna prin forța bombelor un regim tiranic nu pot să nu trezească admirația pentru un anti-comunism iremediabil. Deși trei dintre membrii grupului au sfârșit în fața plutonului de execuție, Nina Dombrowschi a rămas aceeași opozantă fățișă și explicită. Nu au putut-o încovoia nici anii de temniță, nici tentațiile normalității, singura reverență acceptată fiind cea a responsabilității față de victimele acțiunilor sale. În subsidiar, studiul aduce în discuție dureroasa chestiune a victimelor colaterale, dar și granița dintre legitim și ilegitim în contestarea unui regim totalitar.

Un alt caz complet necunoscut propune Lucian Florin Vasile, și anume tentativa de deturnare a vasului „Cernavodă” de către cinci tineri de origine germană, în dorința lor de a fugi din România și de a trăi liberi alături de familiile lor. Studiul face o analiză profundă a traumelor sociale pe care minoritatea germană le-a traversat în anii '40-'50, particularizând drama acestei comunități. După cum bine observă autorul studiului, cei implicați erau muncitori zidari, adică făceau parte exact din segmentul social pentru care se construia socialismul, însă acțiunile lor disperate de a scăpa de opresiune ilustrează grăitor distanța dintre realitate și propaganda oficială. Reprezentativi pentru vasta categorie a „frontieriștilor”, frații Roth vor plăti cu viața dorința de libertate, iar ceilalți trei tineri, alături de rude și prieteni, vor cunoaște infernul concentraționar, sporind dorința evadării dintr-o țară străină și ostilă.

În partea a doua a volumului, dedicată opoziției față de comunismul ceaușist, distingem în primul rând abandonarea formelor violente de anti-comunism, în favoarea unora mai subtile, nu mai puțin importante, precum și înlocuirea măsurilor represive fruste cu unele mai ingenioase, cum ar fi *avertizarea*, *atenționarea*, *destrămarea anturajului* etc. Opoziția fățișă trece acum într-un registru individualizat, rafinat, protestele fiind influențate de ample valuri de teroare care au însoțit instalarea și consolidarea comunismului în anii '50-'60. În această cheie trebuie să vedem menajamentele cu care cetățenii României

comuniste înțeleg să lupte pentru drepturi folosind manifeste, greva foamei, înscrisuri pe clădirile oficiale, și nu marșuri sau bombe.

Tranziția cronologică către formele și cazurile concrete de opoziție din anii '70-'80 este realizată de studiul Marianeii-Alina Urs și de cel al lui Flori Bălănescu. Abordând cazul unui preot ortodox aflat în fața refuzului superiorilor săi de a construi o biserică, Mariana-Alina Urs atinge concomitent și problema complicatelor relații dintre Biserica Ortodoxă Română și regim, sugerând că, în definitiv, raportarea la comunism a ținut în mare parte și de opțiunea personală. Părintele Costică Maftei, personaj complex, participă activ la rememorarea evenimentelor, stând la dispoziția istoricului cu propria mărturie. Exemplare sunt recunoașterea și asumarea colaborării cu fosta Securitate, fapte pe care le privește în integralitatea lor, dar și stăruința cu care înțelege să lupte pentru biserica pe care o dorea. Avem aici un caz atipic din mai multe puncte de vedere. Întâi, avem un preot care recunoaște colaborarea fără autovictimizare, caz destul de singular în panopia sincerității publice. Avem, apoi, un membru al Bisericii care rezistă presiunii ierarhilor săi. Acțiunea părintelui Maftei nu face decât să oglindească o stare de lucruri discutabilă. Conștient de aceasta, acceptă pașaportul oferit. De neînțeles rămâne totuși persistența interdicției de a sluji pentru părintele Maftei, chiar și la 25 de ani de la prăbușirea comunismului.

Studiul lui Flori Bălănescu este despre puterea exemplului, despre rafinarea mijloacelor de contestare, dar și despre ineluctabila componentă butaforică și despre germenii autodistrugerii pe care îi conține, involuntar, orice regim totalitar. Autoarea tratează aceeași politică consecvent marginalizatoare față de opoziția comunismului. Condamnarea la muncă forțată a celor cinci tineri care s-au constituit în „Grupul Canal '77” este elocventă pentru maniera de reacție a unui regim opresiv în fața contestării. Minciuna instituționalizată devine abuz atunci când sunt trimiși la Canal să muncească forțat, în calitatea lor de „paraziți sociali”, adevărul, adică faptul că cei pedepsiți aveau locuri de muncă, rătăcindu-se până la dispariție. Totuși, reclamarea unor drepturi civile, faptul că aderaseră la mișcarea Goma și corespondența cu postul Europa Liberă nu puteau trece nepenalizate. Brutalitatea cu care regimul a înțeles să reacționeze vorbește, o dată în plus, despre punctul nevralgic pe care aceste proteste îl atingeau, măcar prin capacitatea lor de a produce ecouri. Teama față de solidarizarea internă, dublată de cea a unei condamnări publice internaționale, a determinat forurile superioare comuniste să permită exilul „Grupului Canal '77”.

În ciuda câtorva cazuri de notorietate, anii '80 sunt, de multe ori, pe nedrept socotiți un interval de apatie, de sumbră resemnare în fața unui regim proiectat să dureze veșnic. Studiile lui Mihai Floroiu și Liviu Pleșa destructurează tocmai această percepție. O sinteză documentată propune Mihai Floroiu, trecând în revistă o succesiune de cazuri puțin cunoscute opiniei publice. Fiecare dintre românii protestatari din anii '80 a înfruntat curajos brutalitatea anchetelor, dar și condițiile de viață ale deținutului politic într-o Românie care se angajase public să respecte libertatea opiniei și să nu o taxeze penitenciar. De la scrisori anonime și „înscrisuri cu conținut dușmănos” până la manifeste și platforme-program, anii '80 au cunoscut o amplă gamă de reacții de opoziție. Reprezentativ pentru starea de spirit a populației în 1989 ni s-a părut manifestul redactat de un licean de 17 ani, în octombrie 1989, la adresa lui Nicolae Ceaușescu: „Criminal periculos. A se prinde mort sau viu. Recompensă: recunoștința a 23 de milioane de oameni”. Două luni mai târziu, ecranele televiziunilor și paginile ziarelor aveau să redea imaginea unui Ceaușescu ciuruit de gloanțe.

Tot sintetic vorbește și Liviu Pleșa despre anii '80, însă tratează cazurile de opoziție la nivelul unui singur județ. Privind lucrurile din perspectiva organelor represive, orice act de revoltă este taxat și nici o categorie socială nu scapă radarului Securității: tinerii care ascultau rock sau postul Europa Liberă, greco-catolicii care cereau păstrarea credinței sau admirau anvergura „Solidarității” poloneze, cei care refuzau să participe la simulacrul alegerilor, muncitorii care cereau alimente pentru familiile lor, bapțiștii care se rugau pe ruinele fostelor case de credință, toți erau „suspecți” și „ostili” pentru regimul ceaușist. O concluzie elocventă ni se pare aceea că majoritatea covârșitoare a opozanților din județul Alba, după cum conchide autorul, era formată din muncitori și țărani, precum și din membri ai PCR, adică exact cei în numele cărora Ceaușescu guverna țara, subliniind, dacă mai era nevoie, ipocrizia unei oligarhii tiranice.

Cea de-a treia parte are în centru analize ale unor fenomene, semi-radiografii ale unor segmente distincte care au constituit societatea românească. Avem, așadar, analize dedicate cenzurii, influenței contraculturii americane la optzeciști sau tipologiei reacțiilor internaționale la sistematizarea satelor românești.

„Reacții la cenzura comunistă” este titlul articolului semnat de Liliana Corobca, o specialistă a arhivelor cenzurii. Autoarea ne introduce în labirintul interdicțiilor plecând de la matricea sovietică a cenzurii, *Glavlit*. Analizând o lungă perioadă, observă cum acțiunile impuse de consilierii sovietici au fost preluate de Direcția Generală pentru Presă și Tipărituri care, la rândul ei, le-a delegat redactorilor de carte din edituri, pentru ca, în anii '70-'80, fenomenul autocenzurii să fie deja larg răspândit. Cu toate acestea, complicitatea dintre autori și redactori a dus la publicarea unor cărți valoroase estetic, chiar dacă, adesea, ambele categorii au plătit tribut curajului în anchetele Securității.

Textul dedicat literaturii subversive a optzeciștilor beneficiază de o analiză comparată cu textele fondatoare pe care aceștia și le asumaseră din literatura americană. Adrian Matus pornește de la analiza contextului istoric românesc, semnalând oazele de inspirație pe care antologiile de poezie americană le-au constituit pentru poeți atât în anii '70, cât și în anii '80. Bun cunoscător al tematicii și operelor produse de exponenții contraculturii americane, Matus descifrează maniera în care optzeciștii traduc sau maschează sursele de inspirație. O comparație aplicată între textele lui Mircea Cărtărescu și Florin Iaru și cele ale lui Lawrence Ferlinghetti, Allen Ginsberg sau Jack Kerouac ne indică influența covârșitoare pe care *generația Beat* a exercitat-o asupra tinerilor poeți români douăzeci de ani mai târziu, dar și maniera în care un regim politic putea decala temporal circulația ideilor.

Sistematizarea satelor, planul faraonic propus de Ceaușescu, a stârnit un val uriaș de proteste, atât în țară, cât și dincolo de granițele ei, după cum arată Nicoleta Șerban. Noile centre agroindustriale aveau drept scop uniformizarea și controlul vieții „omului nou” comunist, dar produceau distrugerii iremediabile patrimoniului cultural. Primele reacții de protest au venit din partea comunităților maghiare, care se vedeau amenințate cu dispariția prin omogenizare cu populația românească. Protestele minorității maghiare s-au făcut auzite la Budapesta, unde, în iunie 1988, mii de oameni au protestat pașnic împotriva politicii lui Ceaușescu. Susținută de postul de radio Europa Liberă, Ungaria a raliat destul de rapid și alte state socialiste la o poziție anti-sistematizare, reacții care au accentuat, într-o mare măsură, izolarea regimului Ceaușescu.

Ultimul text al celei de-a treia secțiuni se ocupă de o problematică atipică pentru tematica propusă, însă deosebit de actuală pentru cercetătorii istoriei comuniste: rolul esențial

pe care mediul virtual îl are în postcomunism asupra formării percepției colective cu privire la spațiul concentraționar (gulag), locul de eternă sau vremelnică poposire a opozanților anti-comuniști de pretutindeni. Folosirea motorului de căutare Google face parte din ritualul zilnic al oricui în zilele noastre, iar analiza site-urilor dedicate memoriei gulagului pe internet, realizată de Tudor Mihăescu, duce la câteva observații interesante. Filtrul pe care motorul de căutare îl impune este elocvent atât pentru temele de interes, cât mai ales pentru formarea opiniei celor interesați. Plasarea unui subiect sau a altuia pe pagina cu rezultate are la bază un număr de criterii impuse, și nu relevanța sau gradul de documentare al site-urilor indicate. Pentru cuvântul „gulag”, Google afișează peste 5 milioane de linkuri, având în spate miliarde de site-uri, o uriașă bază de date, imposibil de consultat într-o viață de om.

Ultimul capitol al anuarului este rezervat recenziilor care privesc lucrări recente de interes pentru istoria comunismului.

A fost dorința coordonatorilor ca acest volum să prezinte în principal forme și exemple concrete de contestare a regimului comunist din România nu doar pentru ele însele, ci în primul rând pentru ca cititorul, parcurgând textele, să găsească o explicație pentru existența și presupusa specificitate a actelor de opoziție, dar și pentru evoluția comunismului în România și pentru sfârșitul său sângeros. În baza contribuțiilor din volum, o concluzie se impune. Și, în ceea ce ne privește, aceasta nu e nicidecum aceea că „România este altfel”, ci că România, în relația cu regimul comunist, își dezvăluie permanent potențialul contestatar, adaptându-l, modificându-l. Faptul că multe episoade de împotrivire sunt fie abordate aici în premieră, fie analizate în manieră științifică pentru prima oară ne face să credem că lucrurile sunt încă departe de a fi tranșate și că arhivele mai ascund surprize despre rezistența față de comunism în România. După o firească perioadă de entuziasm și uneori de lejeritate în abordarea temei anti-comunismului, este nevoie de analize riguroase, nuanțate. În ultimii ani, istoricii și-au intrat în drepturi, cercetând, descoperind, tratând și transferând cu profesionalism în sfera științei o perioadă care a fost apanajul strict al emoționalului, al memoriei selective și chiar vindicative. Ne îngăduim să credem că, alături de numeroase alte lucrări, și acest volum reprezintă dovada că lucrurile s-au așezat pe făgașul lor firesc.

*Clara Mareș
Constantin Vasilescu*